

УДК 94:271.2-41(477.62)”192/193”(045)
DOI: 10.31651/2076-5908-2022-2-113-119

ФЕСЕНКО Андрій Миколайович,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
філософії Національного технічного університету
України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8054-6737>
e-mail: fanandsv@gmail.com

ЛУКОВЕНКО Ілля Геннадійович,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
соціальних дисциплін Національної музичної
академії України ім. П. Чайковського,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4048-7920>
e-mail: ilukovenko1981@gmail.com

СТАНОВИЩЕ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НА ТЕРИТОРІЇ ДОНЕЧЧИНИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню проблеми державно-церковних відносин у 1920-1930х роках ХХ ст. Автори аналізують та узагальнюють особливості проведення кампанії з націоналізації церковних цінностей, репресивну антицерковну політику радянської влади на території Донеччини у міжвоєнний період. Дослідники зазначають, що вплив православної церкви на суспільно-політичне життя Донеччини ще не був предметом спеціального дослідження і тому вивчення ролі православ'я у 1920-1930-х рр. надасть можливість заповнити існуючі фактологічні прогалини у взаєминах державної влади і православної церкви в Україні.*

***Ключові слова:** православна церква, радянська влада, репресії, антицерковна політика, державно-церковні взаємини.*

Постановка проблеми. Друге десятиліття ХХІ ст. стало періодом глибоких і великомасштабних соціально-економічних і політичних перетворень в Україні. Їх супроводжували процеси духовного відродження й демократизації суспільства. У період нового національного відродження в Україні поряд з розвитком національної ідеї, ідеї української державності, відроджується й релігійна ідея. Потяг людей до гуманізації суспільного життя, намагання утвердити пріоритет загальнолюдських цінностей спричинили масове зростання інтересу українського народу до духовно-культурної спадщини православної церкви. Виникає жвавий інтерес до вітчизняної історії, питань про місце і роль релігії, православної церкви в духовному житті країни.

Зараз православна церква відокремлена від держави, але не ізольована від суспільства і його проблем, у вирішенні яких вона покликана зіграти благородну та консолідуючу роль. Проте сьогодні вона також переживає важкі часи: поділена на ряд гілок, кожна з яких претендує на роль духовного пастиря українського народу. З труднощами українське православ'я стикається не вперше, адже за всіх часів воно перебувало під впливом тих “хвороб”, на які страждало світське суспільство. Особливою сторінкою в церковній історії є трагічні 1920–1930-і роки ХХ ст. – період, коли закладалися основи взаємовідносин православної церкви з більшовицькою партією та органами радянської влади, які відобразилися на характері українських державно-церковних взаємин в наступні десятиліття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З розпадом СРСР розпочався новий період у вивченні політики радянської держави щодо православної церкви, коли зникають старі ідеологічні штампи й запроваджується в науковий обіг новий масив матеріалів. Праці А.М. Колодного, В.С. Єленського, О.Н. Сагана, Б.І. Андрусишина, Б.М. Бондарюка, В. Вериги, І. Ісіченка, О. Нестулі, В.І. Ульяновського та інших, написані на основі багатого джерельного матеріалу, який раніше приховувався і не вводився до наукового обігу.

Значний внесок у дослідження проблеми відносин держави та православної церкви на Донеччині зробили сучасні історики. Праці К.Ю. Хюреніної, М.М. Кузьменка, О.Р. Никифоренка, І.Г. Луковенка, В.М. Нікольського, А.М. Фесенка, О.Д. Форостюка та інших розкривають сутність антирелігійної політики радянської влади у 1920-1930-х роках на території Донеччини, методи її проведення та наслідки.

Мета. Мета даного дослідження полягає у комплексно-історичному аналізі місця православної церкви в антирелігійній політиці радянської влади у міжвоєнний період на території Донеччини.

Виклад основного матеріалу. На момент встановлення радянської влади Всеросійська православна церква (тихонівська) на Донеччині була представлена трьома єпархіями: Катеринославською і Маріупольською (таку назву вона носила протягом 1911-1921 рр., з 1921 р Катеринославською і Новомосковською) в межах Бахмутського, Маріупольського та частково Слов'яносербського повітів, Харківською і Охтирською (в межах Ізюмського повіту) та Донською і Новочеркаською (в межах Таганрогського округу ОВД).

Нові реалії призводять до кризи церковного управління як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні. Намагання впорядкування православного життя обумовлювалися організаційним колапсом, що був спричинений репресіями влади. Бойові дії та політична криза, що вирувала тоді в Україні, боротьба різних партій в середині церкви, зростання національної церковної опозиції торкнулися і ситуації в церковному керівництві. Намагання заповнення лакун в управлінні спричинило практику заснування вікаріатств, як альтернативи за умов обмеженості, чи взагалі неможливості безпосереднього керівництва з боку єпархіальних архієреїв. Було засновано два вікаріатства – Маріупольське і Бахмутське Катеринославської і Маріупольської єпархії, до якої входили Бахмутський і Маріупольський округи Донецької губернії УСРР [1, 128].

Це тим більше було важливо для цієї єпархії, бо у 1919 р. (коли було засноване Маріупольське вікаріатство) вона фактично була без керівництва: архієпископ Катеринославський та Маріупольський Агапіт (Вишневський, 1867-1923 рр.) був активним прибічником української автокефалії (22 січня 1919 р. саме він відправив молебень під час урочистого проголошення Акту Злуки УНР і ЗУНР), а згодом прийняв безпосередню участь у розбудові помісної української церкви, ініційованої П. Скоропадським. Достеменно невідомо, чи керував єпархією його наступник, єпископ Димитрій (Вербицький, 1869-1932 рр.), і чи справді він керував цією кафедрою, але в тому ж 1919 р. єпископом Катеринославським стає єпископ Гермоген (Максимов, 1861-1945 рр.), але вже згодом він емігрував за кордон. Така ж сама ситуація склалася і в 1921 р. (коли було засноване Бахмутське вікаріатство): єпископ Євламій (Краснокутський, пом. у 1922 р.) керував Катеринославською єпархією недовго, а його наступник єпископ Володимир (Соколовський-Автономов, 1852-1931 рр.) отримав можливість прибути до Катеринослава тільки у 1922 р.

За таких умов призначення хоча б вікарних архієреїв у такий непростий регіон, як Донбас, здається виправданим. Зауважимо, що у дорадянські часи цей регіон не мав власних правлячих архієреїв (за винятком хіба що митрополита Ігнатія Гозагіно, який очолював громади переселенців з Криму у 1780-х рр.).

Маріупольське вікаріатство проіснувало у період з 1919 р. по 1926 р. У 1922 р. вікарним архієреєм був єпископ Андрій (Одінцов, 1862-1941 рр.), у 1924 р. його змінив єпископ Антоній (Панкєєв, 1892-1938 рр.), який формально керував до 1933 р. Керівництво і справді було формальним. По суті, він управляв із заслання: спочатку з Харкова (місця заслання багатьох архієреїв). Але вже у 1926 р. він взагалі був заарештований та утримувався у Бутирській в'язниці у Москві. Згодом він був засланий до Соловків, а після цього відбував заслання у Єнисейську (був розстріляний у 1938 р. у сані єпископа Білгородського). При всьому цьому офіційно він продовжував керувати вікаріатством аж до його ліквідації у 1933 р. Себто, про хоча б якесь нормальне керівництво годі й казати.

Бахмутське вікаріатство проіснувало ще менше: з 1921 по 1925 рр. Спочатку на нього було призначено єпископа Іоаннікія (Соколовського, 1889-1938 рр., він був розстріляний у 1938 р.). Проте, після того, як він стає фактичним керівником тихонівців в Україні, у

1924 р., то після себе призначає на кафедру єпископа Йоасафа (Попова, 1874-1937 рр., розстріляний у 1937 р.), місцевого уродженця (з с. Ольховатка). Йому був присвоєний титул «Бахмутський і Донецький». Втім, вже наступного 1925 року, після того, як єпископ (на той час вже архієпископ Катеринославський та Донецький Української соборно-єпископської православної церкви) Іоаннікій (Соколовський) стає одним з організаторів Української соборно-єпископської православної церкви, єпископ Йоасаф складає повноваження. І з цього часу можна казати про припинення існування Бахмутського вікаріатства.

З цього видно, що практика заснування вікарних єпископств себе не виправдала. По суті, вона так і не почалася через репресії щодо єпископів. Увесь час діяльності вікаріатств їх існування було, за великим рахунком, формальністю. Офіційно ж після 1933 р. тихонівських єпископів, що безпосередньо керували б тихонівськими парафіями на Донеччині, не було зовсім. Формально громадами керували єпархіяльні архієреї, звісно, що наскільки це взагалі було можливо за умов організаційного колапсу православної церкви.

Обмеження діяльності позначилося на закритті всіх церковних організацій, що діяли до 1917 р.: були закриті всі духовні училища, церковно-парафіяльні школи, братства (ще влітку 1919 р. припинило діяльність Юзівське Свято-Преображенське братство), ліквідовані всі благодійні установи. У жовтні 1922 р. був ліквідований Святогірський Успенський монастир. На його території було організовано будинок відпочинку (санаторій) ім. Артема. З 12 храмів монастиря шість було знищено у подальші роки.

Паралельно із тихонівськими існували громади обновленської Української автокефальної православної синодальної церкви, яка у 1925 р. отримала автокефалію від Москви та стала називатися Всеукраїнською. На чолі її стояв Митрополит всієї України Пімен (Пегов, 1875 або 1876-1942 рр., помер у в'язниці) [2, 76]. Структури цієї церкви стали формуватися в регіоні відразу ж появою самої церкви, у 1922 р.

Першим обновленським єпископом став колишній вікарний єпископ Маріупольський тихонівської церкви Андрій (Одінцов). Цього року він був заарештований за протидію вилученню церковних цінностей, був завербований ДПУ та після звільнення очолив Донецьку (Донську) обновленську кафедру (з титулом «Донецький і Бахмутський»).

Обновленство на Донеччині не було значною силою. Його присутність в регіоні була аморфною. Так, у 1925 р., після адмінреформи, на базі старої Донецької, утворилося кілька нових єпархій: Сталінська, Артемівська (у 1924 р. в Артемівськ було перейменовано місто Бахмут) та Маріупольська.

Сталінську обновленську єпархію очолювали: у 1926-1928 рр. єпископ Макарій (Бистров, 1892-1942 рр., у 1933 р. він зрікся сану), у 1929-1937 рр. – єпископ Йоакім (Пухальський, 1868-?, у 1926-29 рр. він був єпископом Артемівським, його доля після 1937 р. невідома).

У 1924-1929 рр. функціонувала Артемівська єпархія (кафедральний храм – Свято-Троїцький собор м. Бахмут). Її очолювали – у 1924-1926 рр. архієпископ Артемівський та Донецький Олександр (Мігулін, 1887-1938 рр., розстріляний у 1938 р.), у 1926-1929 рр. єпископ Артемівський і Луганський Йоакім (Пухальський).

Маріупольська єпархія проіснувала найдовше, з 1925 по 1935 рр. Кафедральним храмом був переданий обновленням Свято-Харлампіївський собор. Архієреями були: у 1925-1926 рр. Августин (Разумовський, з титулом «Маріупольський і Бердянський»), у 1926-1930 рр. Амвросій (Нагорський, 1865-?, після 1937 р. даних про нього немає), у 1930-1935 рр. Рафаїл (Прозоровський, 1870-?, з 1933 р. архієпископ, був арештований у 1937 р., подальша доля невідома). У 1935 р. вікаріатство було ліквідоване. Рафаїл (Прозоровський) після ліквідації вікаріатства ще кілька місяців був настоятелем Свято-Харлампіївського собору до його знищення у 1936 р.

На Донеччині утворилися структури також і Соборно-Єпископської церкви. Предстоятелем цієї церкви був єпископ Павло (Погорілко, 1869-1937 рр.), а з 1929 р. з титулом «Митрополит всієї України» Феофіл (Булдовський, 1865-1944 рр.). Згадуваний нами вище єпископ Іоаннікій (Соколовський), який став фактично керуючим українським екзархатом тихонівської церкви, був одним з лідерів автокефального крила церкви та у червні 1925 р. став одним з організаторів Всеукраїнського Церковного собору (який тихонівська церква донині іменує «Лубенським розколом»). На соборі, як відомо, був утворений орган

управління парафіями в Україні – Собор єпископів України. Саме цей орган претендував на альтернативне керівництво тихонівською частиною Всеросійської православної церкви на території України, відмежовуючись від Москви. На цьому Соборі він був затверджений правлячим архієпископом Катеринославським та Донецьким, хоча реально жив у м. Харкові. Коли у 1927 р. архієпископ Іоаннікій (Соколовський) був переведений до Росії, парафії цієї церковної структури увійшли до складу Луганської та Донецької єпархії на чолі із архієпископом Августином (Вербицьким, помер у 1933 р. та похований у м. Луганську). Після його смерті у 1933-1937 рр. громадами на Донбасі керував безпосередньо предстоятель митрополит Феofil (Булдовський), який з 1933 р. проживав у м. Ворошиловград (м. Луганську).

Зовсім малою була присутність Української автокефальної православної церкви). В ці роки громади УАПЦ були у Слов'янську, Олексіїво-Дружківці, Костянтинівці та деяких інших населених пунктах (у 1925 р. зафіксовано 5 громад). З 1926 р. громади цієї церкви підпорядковувалися Харківсько-Донецькій єпархії, яка у 1926 р. змінила назву на Харківсько-Слобожанську [3, 146-147].

Говорячи про православну мережу, треба також згадати і невеличкі катакомбні (йосиплянські) громади. З 1928 р. їх очолював колишній вікарний тихонівський Бахмутський єпископ Іоасаф (Попов). Переважно вони були сконцентровані в Артемівському районі. Були також незначні групи і інших течій катакомбників. Ці громади від самого початку існували у підпіллі, у 1930-х рр. піддавалися постійним репресіям. Так, хвиля арештів у 1930 р. майже знищила громади стефанівців, які існували у Макіївці, Слов'янську, Сталіно, Артемівську, Костянтинівці, Дебальцевому, у 1931 р. хвиля арештів священників пройшла по Сталіно, Дебальцевому, Маріуполу тощо.

Репресії влади щодо церков торкнулися і мережі існуючих храмів. Закриття церковних споруд розпочалися вже у першій половині 1920-х рр., було закрито близько 40 церков, розпочалися арешти священнослужителів [4, 58].

За період з 1920 по 1941 рр. мережа православних громад всіх православних церков, що діяли на території Донеччини була ліквідована. На момент початку радянсько-німецької війни на території Донецької області не залишилося жодної діючої громади. Трагічна доля спіткала і самі культові споруди. Якщо на момент встановлення радянського режиму на території області існувало 301 храм (міські собори, сільські парафіяльні церкви, молитовні будинки при робітничих, залізничних селищах тощо), то за два міжвоєнні десятиліття було фізично знищено 191 храм, тобто 63% [5, 108].

Початок 20-х рр. позначився і вилученням церковних цінностей. Описи храмового майна перетворювалися на його вилучення, влада йшла на відкрите грабівництво (у 1922 р. це йшло під гаслами вилучення церковних цінностей для допомоги голодуючим). Для більшовицької влади голод став зручним приводом, щоб завдати православної церкві жорстокого удару і одночасно поповнити спустошену за роки війни та революції державну казну. Прикриваючись страшною бідною, можна було провести конфіскацію церковних цінностей, не налаштовуючи проти себе віруючих людей. Політбюро ЦК КП(б)У на засіданні 21 січня 1922 р. ухвалює постанову, в якій зазначалося: “Дати директиву губкомам п'яти голодуючих губерній (Донецькій, Катеринославській, Запорізькій, Миколаївській та Одеській) провести агітацію за збір золота й срібла з церков для закупівлі зерна для голодуючих”. 23 лютого 1922 р. ВЦВК, а 8 березня ВУЦВК ухвалили постанову про передачу церковних цінностей у фонд допомоги голодуючим. В протоколі засідання 12 березня 1922 р. Політбюро ЦК КП(б)У підкреслюється необхідність “поставити завдання перед партійними й радянськими установами губерній провести енергійну кампанію збирання золота й срібла з церков на користь голодуючих, використовуючи кон'юнктуру, що склалася у зв'язку з боротьбою між автокефалістами і екзархістами” [6, 12, 50].

У Донецькій губернії реалізація декрету про вилучення коштовностей з церков почалася з березня 1922 р., відповідна губкомісія створена в квітні, а вилучення тривало до кінця липня 1922 р., хоча цінності з місць продовжували надходити й пізніше. Сам процес позбавлення релігійних громад цінностей нагадував воєнні дії, що ретельно готувалися і велися за єдиним планом, спираючись на попередню розробку, раптовість та технічне

забезпечення. Все приховувалося від місцевого населення. Для проведення вилучень були мобілізовані партійні та профспілкові працівники, фахівці–техніки, ювеліри.

Аналізуючи документи, слід зазначити, що кампанія по вилученню церковних цінностей на Донеччині у травні 1922 р. отримала найбільше поширення. В інформаційному звіті Донецького губвідділу ДПУ по вилученню дорогоцінностей з церков Донецької губернії за період з 3 по 10 травня 1922р. подається наступне: “Маріупольський повіт... Селянство повіту постановило церковні коштовності вилучити. Відкритих виступів немає. 3 травня по місту вилучено 3 золотника та 36 долів, срібла – 16 пудів 16 фунтів 78 золотників. А також 2 діаманти і 9 алмазів, 14 перлин, 3 рубіна. У повіті з 11 церков: срібла – 18 пудів 21 фунт 56 золотників. Крім того, вилучено та передано до Наросвіту повіту 6 грамот, наданих царицею Катериною II та Олександром I грекам, вихідцям із Криму. Гришинський повіт... 3 22 квітня 1922 р. у повіті почали вилучати церковні цінності. Духовенство та релігійні селяни вороже віднеслися до цього. Зібрано срібла 7 пудів 5 фунтів 86,5 золотника. Золота – 1 і 3/8 золотника. Таганрозький повіт... Поширюються провокаційні чутки. Надіслано в повіт 16 представників комісії. 5 травня почалось вилучення церковних цінностей. Зібрано срібла 14 пудів 6 фунтів 10 золотників. Золота сімдесят шостої проби – 17 золотників і 30 долів. А також 5 діамантів, алмазів 3 штуки. Луганський повіт. Закінчено вилучення церковних цінностей. З церков зібрано 10 пудів 10 фунтів та 80 золотників срібла. Шахтинський повіт... По місту з церков вилучено срібла 17 пудів 17 фунтів 28 золотників. У містечку Каменському вилучено срібла 273 фунта” [7, 97].

В цілому вилучення церковних цінностей по території Донеччини у 1922 році дало 582 пуда 22 фунта срібла, 5 фунтів золота, 8749 штук коштовного каміння, золотих та срібних монет на суму 2136 карбованців золотом [8, 106].

Отже, головне завдання, яке ставила радянська влада під час вилучення цінностей з храмів та монастирів, – це скомпрометувати православну церкву в очах її вірних, але православна церква залишилася одною з головних інституцій українського суспільства. Держава не одержала від реалізації заходів, передбачених кампанією по вилученню церковних цінностей, тих ресурсів, які б суттєво поліпшили економічну ситуацію в країні і врятували від голоду сотні тисяч знедолених людей. Ця кампанія також не сприяла зміцненню контактів між радянською владою і українським народом, збільшенню авторитету влади, особливо серед селянських мас. Але якою насправді була реальна картина допомоги голодуючим областям України, зараз дуже важко встановити.

Репресії щодо духовенства, які почалися у 1920-х рр. і тривали до початку радянсько-німецької війни, виражалися у арештах священнослужителів: у 1920-1936 рр. було арештовано 37 священників. Більшість із них звинувачували у антирадянській агітації, шпигунстві, контрреволюційній діяльності та була засуджена на терміни ув’язнення від 3 до 25 років таборів або заслання. Мав місце лише один випадок засудження до розстрілу. І тільки у одному 1937 р. стався пік масових репресій, коли було ув’язнено 50 священників, причому 35 з них були розстріляні. У наступному 1938 р. був арештований та розстріляний тільки один священник. Загалом у 1920-1941 рр. було репресовано 89 священників, з них 37 було розстріляно [9, 24-25]. Але судові та позасудові переслідування священнослужителів тривали й надалі. Як розмах, так і жорстокість репресій стосовно служителів культу, порівняно з кінцем 1920-х років, дещо зменшується. Політика репресій проти релігії та церкви була закономірною в руслі загальної політики сталінської адміністративно-ідеологічної системи.

Висновки. Таким чином, спираючись на фактологічний матеріал дослідження, можна констатувати, що більшовицький уряд з перших років перебування при владі на території Донеччини заявив про прагнення вести боротьбу за ствердження комуністичних політичних та світоглядних ідеалів у суспільстві, нав’язуючи власні соціальні та духовні цінності народу. Для нової влади православна церква постала політичним та ідеологічним супротивником, і як наслідок – політичним ворогом.

До певної міри процеси, що відбувалися в Україні впродовж 1920–1930х рр. за часів радянської влади, повторюються і сьогодні. Досвід тієї епохи безперечно є актуальним. Якщо в інших сферах життя за 90 років відбулися зміни, модернізація, то церква як

найконсервативніша інституція зазнала їх мінімально. Саме тому досвід релігійної політики у міжвоєнний період як позитивний, так і негативний, на наш погляд, має привертати якнайпильнішу увагу. Його врахування могло б уберегти нас від численних помилок, поспішних рішень і, що найголовніше, — від намагань перенести практику швидкісних змін у світському політичному житті на церковний організм, який за своєю сутністю не сприймає таких раптових змін і живе за власними, цілком усталеними законами. Цей досвід показує, що політичні вподобання моменту й тиск політичних діячів будь-якого напрямку завжди були і є руйнівними силами для церкви як духовної інституції. Водночас історичний досвід державно-церковних взаємин в Україні впевнено засвідчує, що ідеал обопільного визнання й цілком самостійного існування церкви та держави досі неможливий. Тому мають бути вироблені гнучкі принципи їх співіснування.

Список використаної літератури

1. Рубан М. Інституційний розвиток православної церкви на Донеччині 1920-1930 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Серія "Історія"*, Вип. 2. Частина 2. 2016. С. 127-130.
2. Фесенко А. М. Розвиток обновленського руху в східному регіоні України у 20-х рр. XX ст. *Схід*. 2006. №3. С. 76-82.
3. Майстренко В. Українська автокефальна православна церква в історії Слобожанщини та Донбасу (1926–1930 рр.). *ВХНУ*. 2008. № 816: Історія. Вип. 40. С. 145–159.
4. Войналович В., Кочан Н. Релігійний чинник етнополітичних процесів на Донбасі: історія і сучасність. Київ. 2014. 304 с.
5. Луковенко І.Г. Православні храми Донеччини XVII — початку XX ст.: Довідник. Київ : Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. Видавництво Руслана Халікова,. 2021. 354 с.
6. Протоколи № 3, 4, 6–26; 28–56 засідань Политбюро ЦК КП(б)У. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 1. Оп. 6. Спр. 29. Арк. 12, 50.
7. Статистичні відомості про діяльність українських православних парафій. (1922 р.). *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 3984. Оп. 1. Спр. 274. Арк. 97.
8. Месячные отчеты, организационный план, доклады о работе Донецкого губкома КП(б)У. (30 июля 1921 – август 1922 г.). *ДАДО* (Держ. архів Донецької області). Ф. 76. Оп. 1. Спр. 432. Арк. 106.
9. Никольский В. Православное духовенство Донеччины, репрессированное в 1920-1950-х годах (в документах и материалах). Донецьк: вид-во ДонНУ. 2013. С.24-25.

References

1. Ruban M. (2016) *Institutional development of the Orthodox Church in Donetsk region 1920-1930*. Ternopil. (in Ukr.).
2. Fesenko A. M. (2006) *The development of the renewal movement in the eastern region of Ukraine in the 20s of the 20th century*. Donetsk. (in Ukr.).
3. Maistrenko V. (2008) *The Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in the history of Slobozhanshchyna and Donbass (1926–1930)*. Kharkiv. (in Ukr.).
4. Voinalovych V., Kochan N. (2014) *The religious factor of ethno-political processes in Donbas: history and modernity*. Kyiv. (in Ukr.).
5. Lukovenko I.H. (2021) *Orthodox churches of Donetsk region of the 17th and early 20th centuries. Handbook*. Kyiv. (in Ukr.).
6. Protocols No. 3, 4, 6–26; 28–56 meeting of the Politburo of the Central Committee of the CP(b)U. (1922 p.). Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine. Kyiv. (in Russ.).
7. Static information on the activity of Ukrainian Orthodox parishes. (1922). Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine. Kyiv. (in Ukr.).
8. Monthly reports, organizational plan, reports on the work of the Donetsk Provincial Committee of the CP(b)U. (July 30, 1921 - August 1922). State archive of Donetsk region. Donetsk. (in Russ.).
9. Nikolsky V. (2013) *Orthodox clergy of Donetsk, repressed in 1920-1950s (in documents and materials)*. Donetsk (in Ukr.).

FESENKO Andrii, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of philosophy of the National Technical University of Ukraine “Ihor Sikorskyi Kyiv Polytechnic Institute”,
e-mail: fanandsv@gmail.com

LUKOVENKO Illia, Associate Professor of the Department of Social Sciences of the Pyotr Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine,
e-mail: ilukovenko1981@gmail.com

THE POSITION OF THE ORTHODOX CHURCH IN THE TERRITORY OF THE DONETSK REGION DURING THE INTERWAR PERIOD

Introduction. *At the beginning of the 21st-century third decade, the Orthodox Church separated from the state, but not isolated from society and its problems, in the solution of which it is called to play a noble and consolidating role. However, it still going through difficult times today: it is divided into several branches, each of which claims the role of the spiritual shepherd of the Ukrainian people. A special page in church history is the tragic 1920s-1930s of the 20th century — the period when the foundations of the Orthodox Church's relations with the Bolshevik Party and Soviet authorities were formed, which were reflected in Ukrainian state-church relationship in the following decades.*

Purpose. *The purpose of the research is a complex-historical analysis of the place of the Orthodox Church in the anti-religious interwar period Soviet government policy on the territory of the Donetsk region.*

Main Results of the research. *The article is devoted to the study of the problem of state-church relations in the 1920s-1930s of the 20th century. The authors analyse and summarize the peculiarities of the campaign for the nationalization of church values, and the Soviet authority's repressive anti-church policy on the territory of the Donetsk region in the interwar period.*

Originality of the research results. *The authors note that the influence of the Orthodox Church on the social and political life of the Donetsk region has not yet been the subject of a special study, and therefore the study of the role of Orthodoxy in the 1920s and 1930s will provide an opportunity to fill the existing factual gaps in the relationship between the state authorities and the Orthodox Church on the territory of Donetsk region.*

Conclusion and proposition of the authors. *Based on the factual material of the study, it can be stated that the Bolshevik government from the first years of being in power on the territory of the Donetsk region, declared its intention to fight for the affirmation of communist political and worldview ideals in society, imposing its own social and spiritual values on the people. For the new government, the Orthodox Church became a political and ideological opponent and, as a result, a political enemy.*

Keywords. *orthodox church, soviet government, repression, anti-church policy, state-church relations.*

Одержано редакцією 31.03.2022
Прийнято до публікації 12.12.2022